ORCID ID https://orcid.org/0000-0001-6569-1066
DOI: https://doi.org.ua/10.37627/2311-9489-29-2026-1.201-204

ОРИГІНАЛЬНА ГІПОТЕЗА ПРО СЕМАНТИКУ ТРИПІЛЬСЬКИХ ОРНАМЕНТІВ: РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ ЄВГЕНА ПРИЧЕПІЯ «БОГИНЯ-МІСЯЦЬ В ОРНАМЕНТАХ КЕРАМІКИ КУКУТЕНІ-ТРИПІЛЛЯ: ВСТУП ДО СЕМАНТИКИ ТРИПІЛЬСЬКИХ ОРНАМЕНТІВ»

Чміль
Ганна Павлівна
директорка Інституту культурології Національної академії мистецтв України, академікиня Національної академії мистецтв України, докторка філософських наук, м. Київ
gannachmil@gmail.com

Hanna Chmil
Director of the Institute for Cultural Research of the National Academy of Arts of Ukraine, Full Member of National Academy of Arts of Ukraine, Doctor of Philosophical Sciences, Kyiv
gannachmil@gmail.com

Анотація. Рецензія покликана долучитися до наукової дискусії з нагоди публікації монографії «Богиня-Місяць в орнаментах кераміки Кукутені-Трипілля: Вступ до семантики трипільських орнаментів» — результату наукового дослідження Є. М. Причепія, зосередженого на обґрунтуванні авторської гіпотези про вісімку божеств, що втілювали фази місяця, показавши збіжність восьми- і семичленних структур. Відтак автор висунув концепцію пантеонів з 8 і 32 божеств, висловив гіпотезу про сакральні множини. Рецензуючи цю монографію, ми зосереджуємося на сутності обґрунтування концепції, на аналізуванні методів, використаних автором монографії, та на можливостях подальшого розвитку гіпотези.

Ключові слова: наукова гіпотеза, структурний метод, Кукутені-Трипілля, трипільська кераміка, орнамент, семантика, Богиня-Місяць, місячна символіка.

Орнамент є своєрідним явищем культури людства. Він виник у часи далекого палеоліту (тут можна згадати відомий мізинський браслет), присутній на артефактах неоліту/енеоліту та залізної доби, що прикрашає речі в наш час. Вчені виділяють низку функцій цього феномену — естетичну, комунікативну та інформаційну (передачу знання). Найбільш проблемною є остання. Орнамент складається з образів (реальних і фантастичних) і знаків, але що вони означають, яка семантика цих знаків і образів, для вчених до наших днів залишається загадкою. Існує низка інтерпретацій окремих знаків і образів, але дослідникам іще не вдалося знайти ключ, який допоміг би розгадати орнамент як *систему знаків* і *образів*, розкрити *цілісну міфологічну картину*, яку вони приховують.

Значна увага приділяється дослідженню орнаментів Трипілля-Кукутені — археологічної культури перших землеробів на нашій землі, яка була поширена на території України, Молдови та Румунії (5400–2700 роки до н.е.). Така увага зумовлена тим, що ця культура залишила велику кількість орнаментованих керамічних виробів. Чим більше орнаментів, тим більша вірогідність проникнути в їхню семантику.

© Ганна Чміль, 2026

Спробу підійти до розгадки семантики трипільських орнаментів як системи образів і знаків, проникнути в міфологічну картину, яку вони приховують, здійснив професор Є. М. Причепій у роботі «Богиня-Місяць в орнаментах кераміки Кукутені-Трипілля: Вступ до семантики трипільських орнаментів», що вийшла у видавництві Інституту культурології НАМ України (2025)[1].

Під час роботи в Інституті культурології автор, досліджуючи народні орнаменти, виділив у них семичленну та восьмичленну структури і, приступаючи до вивчення трипільських орнаментів, він був налаштований знайти подібні структури й у цих феноменах.

Такий підхід виявився досить плідним. Дослідник виділив на трипільських мисках прості орнаменти, що містили вісім елементів (образів чи знаків), що розташовані за певними правилами. Їх було ідентифіковано як орнаменти з восьмичленними структурами. Автор справедливо відзначив, що

«повторюваність восьмичленної структури, її поширення і те, що вона відтворюється за допомогою різних елементів, свідчить про те, що *вона відігравала важливу світоглядну роль у житті трипільських спільнот*. Оскільки світоглядом тоді була міфологія, то можна допустити, що за символами структури приховані божества» (с. 24).

Аналізуючи ці структури, він висунув гіпотезу, що за їхніми більшими й меншими елементами може бути прихований поділ божеств по статі — чотири богині та чотири боги. Дальший аналіз структур підвів до висновку, що вони передають вісімку фаз місяця, чотири з яких — половини молодого й старого місяців, повний місяць і місяць на переході втілюють богині, а проміжні фази — боги. Зазначено, що головну роль відігравали богині: деякі орнаменти утворені з одних символів богинь. *Запропоновану гіпотезу про семантику символів восьмичленної структури можна вважати першим значним досягненням автора*. Вона виявилась досить правдоподібною і плідною, узгоджувалась зі всіма орнаментами, що утворені з восьмичленних структур. Прикметно, що подібні орнаменти збереглися до наших днів. У роботі приведені їхні зразки з орнаментів подільських рушників.

Крім восьмичленної, у трипільських орнаментах була виділена семичленна структура. Аналізуючи орнаменти, автор виділив серед них такі, що мовби поєднували восьми- і семичленні структури. Для їхнього пояснення він висунув оригінальну ідею, що ці орнаменти *демонструють трансформацію восьмичленної структури в семичленну.* Кругла восьмичленна структура перетворилася на симетричну однолінійну семичленну структуру внаслідок поєднання в середньому символі (повному місяці) фаз повного місяця і місяця на переході. Автор справедливо зазначає, що мотиви цієї трансформації не зовсім зрозумілі, але основна ідея зрозуміла: вона показує, що семичленна структура рівнозначна з восьмичленною. Завдяки цій трансформації семичленна структура постала як варіант восьмичленної. *Розкриття «механізму» трансформації восьмичленної структури в семичленну і проникнення в семантику семичленної структури можна вважати другим значним досягненням автора*. Завдяки цьому такі структури, як і восьмичленні, стали «читабельні», у них виділялись символи, що позначали богинь і богів, які співвідносилися з фазами місяця.

1 Див.: https://icr.org.ua/podiyi/novyny/bogynya-misyats-v-ornamentah-keramiky-kukuteni-trypillya-vstup-do-semantyky-trypilskyh-ornamentiv/

Як результат, було встановлено, що ці орнаменти, а вони домінують серед трипільських орнаментів, стосуються місяця і головним чином жінки-Богині, як головної фігури серед божеств.

Велику увагу в монографії професора Є. М. Причепія приділено орнаментам, що утворені з *множин знаків*. Мовиться про орнаменти, що складаються з груп дужок, прямих відрізків (паличок), крапок та інших знаків. Автор вважає, що за ними приховується певна кількісна інформація. Не маючи чисел, давні люди позначали кількісні величини множинами знаків. У зв'язку з цим він виділяє низку множин, що фігурували в трипільських орнаментах. Множиною з 28 знаків давні люди позначали цикл місяця і фізіологічний цикл жінки (жінку-Богиню). Звідси 56 знаків — 2 богині, 84 знаки — 3 богині, 112 знаків — 4 богині. Вагітність жінки рахували від останньої менструації (це так званий акушерський термін — 280 днів). Її передавали 10 знаків (10 місяців по 28 днів), або 40 знаків (40х7=280). Крім цього в орнаментах присутні множини, що передають групи божеств. У монографії виділено дві групи множин божеств, які автор називає умовними пантеонами. Перша група — вісімка божеств — чотири богині і чотири боги, що часто фігурують в орнаментах. На підсилення цієї думки приведено приклад святилища з вісьмома фігурками, чотири з яких можна ідентифікувати як богині, а чотири інші — боги. Друга група — 32 божества. Її виникнення автор пояснює тим, що в циклі місяця присутні чотири жіночі фази (богині), а кожна богиня — це 28 (місяць). Звідси в чотирьох місяців — 8х4=32 божества. Автор аналізує орнаменти з 32 божествами, наводить приклади орнаментів, які демонструють тотожність пантеону з восьми божествами з 32-членним пантеоном. У роботі відзначено, що хоча така кількість божеств у трипільців може показатися неможливою, однак саме стільки фігурок було відкрито археологами у святилищі з с. Сабатинівка. *Встановлення семантики множин знаків, що передають цикл вагітності жінки і два умовних пантеони (8 і 32) можна вважати третім значним досягненням автора на шляху дослідження трипільських орнаментів. Аналіз множин знаків взагалі є новим явищем у дослідженні трипільських орнаментів.*

У другій частині роботи «Семантика деяких мотивів і сюжетів трипільських орнаментів» аналізуються окремі орнаментальні мотиви. Автор відзначає:

«Ідея семи- і восьмичленних структур, концепції пантеону та сакральних множин є основними принципами в побудові трипільських орнаментів. З огляду на це вони можуть слугувати методологічними засадами для інтерпретації окремих мотивів і сюжетів» (с.135).

У розділі, присвяченому проблемі семантики жіночих фігурок трипільців, приваблює оригінальне трактування образу так званого Пуруші. Це фігура людини, що утворена з чотирьох частин: сідниці, двох тулубів (один над одним) і голови та чотирьох ніг, що відходять від сідниці й тулуба. Дослідники вбачали в ній бога-чоловіка, з частин тіла якого, подібно до індійського Пуруші, був утворений світ. Автор, виходячи з концепції восьми фаз-божеств місяця трипільців, дає своє трактування образу. Він вбачає у фігурі Богиню місяця, яка чотирма частинами свого тіла (жіночі символи) передає чотири жіночі фази, а чотирма ногами — чоловічі. Така інтерпретація підсилюється кількістю «віконець», з яких утворені «ноги». Одна з пар «ніг» включає 40 «віконець» — термін вагітності. Така інтерпретація зняла незвичність (ірраціональність?) образу. Він постав як один з варіантів передачі ідеї тотожності Місяця і Богині.

У роботі досить переконливо показано, що за мотивом «совиний лик», який часто розглядається в дослідницькій літературі, присвяченій трипільським орнаментам, приховується семичленна структура, що передає фази-божества місяця. Автор досить вдало показав, що незвичність жіночого образу, що символізує повний місяць, зумовлена тим, що повний місяць (і богиня, яка його втілює) в трипільській орнаментиці фігурує як мікрокосм, що моделює макрокосм (повний місяць містить у собі всю вісімку божеств, яка притаманна вісімці фаз циклу світила). Саме тому образу цієї фігурки, подібно до Пуруші, намагались придати чотири жіночі і чотири чоловічі частини (символи).

Аналізуючи статуетки богинь, дослідник підкреслює ідею тотожності Богині і Місяця. Про це свідчать 28 дірочок на умовному обличчі фігурки, які виражають збіжність циклів Місяця і Жінки. Цю ж ідею виражають і чотири дірочки (дві пари «очей») на обличчі, що, на думку автора, передають четвірку богинь восьмифазного циклу місяця. Як бачимо, незрозуміле й незвичне завдяки концепції автора постає як зрозуміле. І таких прикладів,

у яких концепція автора допомагає зняти незвичність образів, у роботі досить багато.

Підсумовуючи огляд роботи професора Причепія Є. М. у цілому, можна сказати, що вона є новим словом у дослідженні трипільських орнаментів. Автор, аналізуючи структури орнаментів, сформулював гіпотезу про вісімку божеств, що втілювали фази місяця, показав збіжність восьми- і семичленних структур, висунув концепцію пантеонів з 8 і 32 божеств, висловив гіпотезу про сакральні множини. Внаслідок цього майже все розмаїття цих орнаментів виявилось охваченим. Усе багатство орнаментів трактується, виходячи з кількох ідей, що є безперечною заслугою автора. Варто також зауважувати, що ця робота, по суті, є початком системного аналізу семантики орнаментів трипільців. Звідси випливає те, що вона охоплює тільки обмежену кількість орнаментів, низка орнаментів, і це відзначає автор, не пояснюється запропонованими ідеями. Однак вражає кількість, яка узгоджується з ними. У цілому дослідження автора можна розглядати як значний прорив у сферу семантики орнаментів Трипілля.

Ідеї, що висловлені в цій роботі, можуть слугувати методологічними засадами дальшого дослідження семантики орнаментів Трипілля-Кукутені. Таке системне дослідження перебуває на початковій стадії. Є підстави вважати, що вони можуть зіграти свою роль і під час дослідження споріднених з Трипіллям культур перших землеробів Середземномор'я. Автор у роботі продемонстрував, що вони можуть бути плідними й під час дослідження семантики українських народних орнаментів. Оскільки інтерпретація орнаментів надає розуміння міфології трипільців, є підстави вважати, що вона відкриває перспективу проникнення у витоки міфології історичних культур, у яких на зміну панування культу Богині приходить Бог.

Свій підхід до аналізу семантики орнаментів професор Причепій Є. М. визначив як культурологічний. Це означає, що він відмінний від дослідження археологів та мистецтвознавців. Він не досліджував самі археологічні артефакти, а створені ними схеми та ілюстрації орнаментів. У цьому, на наш погляд, можуть приховуватись недоліки цього дослідження. Оригінал може відрізнятися від схеми, кількість знаків множин орнаменту оригіналу й на схемі можуть не збігатись. Зрозуміло, що одна людина не може охопити весь спектр дослідницьких завдань, й автор не міг займатись і теорією, і емпірією. Звуження інтересу в цьому аспекті є зрозумілою. Але цей аспект варто постійно враховувати, що можливо було б підкреслити, структуруючи розділи роботи за іншим підходом.

Попри зазначені недоліки ця робота відкриває нову перспективу вивчення орнаментів наших давніх земляків. Вони поступово набувають втраченого сенсу. Автор справедливо відзначає, що ми знаходимося на початку цього дослідження. І є сподівання, що обраний шлях є правильним.

Концепція професора Причепія Є. М. є гіпотезою: дослідження такого типу не можна підтвердити експериментом. На сьогодні тільки критичний аналіз науковою спільнотою цієї концепції може бути критерієм її достовірності.

Hanna Chmil

An original hypothesis on the semantics of Trypillian ornaments: a review of Yevhen Prychepii's monograph *"The Moon Goddess in the ornaments of Cucuteni–Trypillia Pottery: An introduction to the semantics of Trypillian ornaments"*

Abstract. This review seeks to contribute to the scholarly discussion prompted by the publication of the monograph "*The Moon Goddess in the ornaments of Cucuteni–Trypillia pottery: An introduction to the semantics of Trypillian Ornaments*", the result of Y. M. Prychepii's research focused on substantiating his original hypothesis concerning eight deities embodying the phases of the Moon and demonstrating the correspondence between eight- and seven-member structures. Thus the author proposes the concept of pantheons comprising 8 and 32 deities and puts forward a hypothesis concerning sacred sets. In reviewing this monograph, we focus on the substance of the argumentation underlying the proposed concept, analyze the methods used by the author, and consider possibilities for further developing of the hypothesis.

Keywords: scientific hypothesis, structural method, Cucuteni–Trypillia, Trypillian pottery, ornament, semantics, Moon Goddess, lunar symbolism.

Рецензія надійшла до редакції 08.06.2026
Рецензія прийнята до друку 10.06.2026
Рецензія оприлюднена 30.06.2026